

БЪЛГАРСКИ И ПОЛСКИ НАИМЕНОВАНИЯ НА РАСТЕНИЯ, СЪДЪРЖАЩИ ИМЕНА НА ХРИСТИЯНСКИ СВЕТЦИ – СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ

Мариола Валчак-Миколайчакова

Университет „Адам Мицкевич“, Познан, Полша

ORCID: 0000-0001-8871-973

mawal@amu.edu.pl

Резюме. Названията на растенията принадлежат към най-стария лексикален пласт във всичките славянски езици, затова има многобройни разработки на тази тема. За съжаление, монографиите на български език по въпроса са малко, а сравнителни анализи почти липсват. Обект на изследване в доклада са номинационните процеси в полския и българския език, главно с оглед на семантичната мотивация при разглеждания тип лексеми, тъй като в названията на растенията са отразени както народната традиция и обичаи, така и начинът на оценяване на обкръжаващия свят. Създавайки имената на растенията, човек прилага аналогия с нещо добре известно, добре познато или пък нещо много близко и важно. Точно затова са използвани имената на християнските светци, които играят важна роля в човешкия живот. Тъй като повечето поляци и българи принадлежат към различни християнски вероизповедания, техният духовен живот намира отражение в словообразователната система.

Ключови думи: *фитоними; сакроними; номинационни процеси; семантична мотивация; сравнителен анализ*

На наименованията на растения (фитонимите), които принадлежат към най-стария лексикален пласт на всеки един от славянските езици, са посветени много статии и монографии. Растенията, по-специално билките, винаги са привличали вниманието на етнологите и езиковедите, тъй като са важна част от живота на човека – представляват не само съществено елемент от заобикалящата го среда, но също така са съставна част не само на неговата храна, но и на тази за животните, те са лечебно, а дори и магическо средство. През последните десетилетия са публикувани много важни изследвания на полски език, отнасящи се, от една страна, до народните наименования на растения (Pelcowa 2001; Waniakowa 2012), а от друга – до употребата на тези растения и свързаните с тях убеждения и вярвания (Bartmiński 2019; Kujawska et al. 2016; Gnatowska 2022), а също така до названията на растения, използвани в определена част на страната (Budziszewska 1993), в пограничните езикови територии (Szczęśniak 2008) или в други славянски и неславянски езици (Gajdamowicz-Mazurek 1985; Rajewski 1996). Изследователи от различни научни дисциплини се интересуват и от растенията и техните наименования, присъстващи в определени исторически извори, съдържащи информация за използването на растенията през миналите векове (Chodurska 2003; Wasiewicz 2022).

Все още обаче липсват сравнителни изследвания, отнасящи се за два или повече славянски езика, или ако има, те засягат единични названия (такива са, между другото, многобройните публикации на Ядвига Ванякова), въпреки че понякога се представят по-обстойно славянските наименования (срв. индекса на названията при Waniakowa 2012). По тази причина авторката на настоящата статия в своите научни изследвания се опитва да сравни някои полски и български наименования, търсейки аналогии и различия (Walczak-Mikołajczakowa 2014; 2018). На тази цел е посветено и сравнението на българските и полските названия на растения, съдържащи имена на християнски светци.

Поставената задача при експерпирането на материала е свързана с откриването в двата езика на голяма група названия, включващи сакрални имена – авторката на статията познава от детството си такива наименования, например регионалното название от Великополската област *świętojanki* като определение за френско грозде, а в градините и църковните картини се е възхищавала на красотата на *lilie św. Józefa* (в други региони наричани също така *lilie św. Antoniego*). Изглежда очевидно, че щом като както говорещите български език в неговите най-различни диалектни и функционални варианти, така и говорещите полски език представляват народи, в чийто живот религията играе

важна роля (както в миналото, така и сега), този факт трябва да бъде отразен и в наименованията на растенията. Отдавна е известно, че в названията на растенията (особено на билките) е отразен начинът, по който е възприеман светът, неговата категоризация и оценяване, в тях присъстват също така и културни мотиви, включително и религиозни. Както отбелязва Халина Пелцова: „В разказите за растения се проявява както народният бит, функцията на растителния свят да твори култура, така и възприемането на названията на растения като начин за оценяване на света в миналото и сега“ (Pelcowa 2001: 100). За този подход допринася също така и появяването на полския книжен пазар на популярни, издадени в огромен тираж и богато илюстрирани ботанически атласи като *W ogrodzie Maryi. Atlas roślin maryjnych* или *W biblijnym ogrodzie. Atlas roślin* (Basiura 2018; Zenkteleer 2021), а също така публикации, описващи атрибути на светци (Szczepanowicz 2007). С една дума, на етапа на събирането на материала предположенията на авторката са, че в названията на растения ще намери отражение духовният, а по-точно – религиозният живот на българите и поляците. По-нататък в статията ще бъдат представени резултатите от проведените изследвания.

Материалът е ексцерпиран както от атласи по ботаника, така и от списъци на наименования на растения, поместени в езиковедски изследвания. Веднага следва да бъде отбелязана значителната диспропорция на полските и българските източници – първите са значително повече. Въпреки че на български език са публикувани много книги, посветени на растенията, от тях значително по-голяма полза имат хората, чието хоби е да отглеждат билки или цветя, отколкото езиковедите, търсещи достоверни източници на наименования. Затова основен източник на българските фитоними е списъкът с наименования (и тяхното географско разпределение) отпреди точно 100 години, съставен от Петър Козаров и публикуван от Българската академия на науките в тома *Български народни названия на растенията* (Козаров / Kozarov 1925), и събраните от Борис Ахтаров (съвместно с Божидар Давидов и Анание Явашов) *Материали за български ботаничен речник* (Ахтаров / Ahtarov 1936). В известна степен бяха от помощ също разработки по етнология и етнолингвистика (Николова / Nikolova 2020; Витанова и др. / Vitanova et al. 2021), някои от тях с ненаучена, а по-скоро популярен характер (Мишев, Недялкова / Mischev, Nedialkova 2021), дори работи по народна медицина (Димков / Dimkov 1977). Пълният списък на източниците се съдържа в приложената към статията библиография.

Диспропорциите в броя на ексцерпирани от източниците полски и български фитоними, съдържащи имена на християнски светци, не оказват обаче значително влияние върху общия образ на тази група наименования, тъй като механизмите и мотивите за тяхното създаване ясно се виждат в достъпните материали.

Като цяло механизмите за наименоуване, които оказват влияние върху създаването на народни названия, може да бъдат разделени в няколко групи. Оказва се обаче, че съществуват поне няколко семантични класификации на фитонимите. В Полша изследователите се основават често на разработката на Ришард Токарски, който констатира, че най-съществените за човека черти на растенията може да бъдат разделени в 3 групи: а) характеристика на околната среда, в това число времето на цъфтенето и на събирането на реколтата, б) физически черти, в) особености, свързани с употребата (Tokarski 1993: 340 – 341). Може да се каже, че мотивите за именуването произтичат преди всичко от емпиричните преживявания на говорещите дадения език¹, а както посочва С. Небжеговска-Бартминска, разглеждайки названията на билки, в наименованията се отразява възприемането с всичките пет сетива: зрение (*bieluń*), вкус (*kwaśnik*), осезание (*lepiech*), обоняние (*śmierdziuch*) и дори слух (*skrzyp*) (Niebrzegowska-Bartmińska 2010: 278). С тази система на семантична подялба се кръстосва друга, която се основава на метафоричността на названията на растенията. Затова някои езиковеди изброяват следните семантични мотиви при фитонимите: особености на употребата, символни, битови, религиозни конотации, а също така вярвания в магичната сила на растенията (Pelcowa 2001: 99 – 100). Най-обширна подялба на семантичните мотиви представя Ядвига Ванякова (Waniakowa 2012: 63 – 118). Предложената от авторката класификация е изключително интересна, тъй като показва възможностите за подробна характеристика на растенията чрез техните наименования.

¹ Същият механизъм за създаване на названия може да бъде наблюдаван и при научната номенклатура, с тази разлика, че тогава в процеса на именуването участва единствено малка група хора, предимно ботаници. С изключение на малко на брой случаи в този процес не участват останалите, говорещи дадения език, които са мнозинство.

Освен описаните свойства, свързани с опита, в наименованията на билките (по-рядко на други растения) многократно присъстват културни мотиви. Ономазиологичната база на този тип названия се корени в народните вярвания и апокрифните послания, срв. напр. бълг. *русалче*, *русалско биле* (*Dictamnus albus*), наречено така съгласно убеждението, че това растение дължи своята лечебна сила на русалките; пол. *zaprzał* (*Galium aparine*), наричано също така „*przytulia*“, „*przytulia czepna*“, за което легендата гласи, че пчелите излъгали Бога, който ги питал от кои цветя има най-голяма полза, и не изброили растението лепка, т.е. отrekli, че го използват (на полски *zaparty się* – оттам *zaprzał*), страхувайки се, че Бог ще им го отнеме.²

В случая с названията, препращащи към образите на християнски светци, всякакви подробни подялби, основаващи се на емпиричното, обаче се оказват неприложими, тъй като обхватът на семантичната мотивация на тези фитоними значително се стеснява. Изследователите забелязват, че почти всички билкови растения, съдържащи имена на божествени лица или на светци, притежават лечебни свойства, които водят до оздравяване, чистота на тялото, а отблъскват болестта, немощта, нечистотата, т.е. всичко това, което може да бъде асоциирано с действието на враждебни към човека сили, зли духове и демони и лоши хора, следователно с всички фактори, представляващи отричане на сакралната сфера (Niebrzegowska-Bartmińska 2012: 286).

Сред полските названия на растения, съдържащи сакрални имена, най-многобройни са тези, които се отнасят до образа на Божията майка. Разнообразието на именуването не е твърде голямо, но интересното тук е колко много различни растения са наричани по такъв начин (т.е. много подобно). В увода на своя *Атлас на растенията на Пресвета Богородица* Тадеуш Башура отбелязва следното:

От самото начало на развитието на култа към Пресветата Дева Мария вярващите избират Божията майка за покровителка на това, което ни дава създаденият от Бог растителен свят. С Нея са свързани най-много легенди, отнасящи се за растения, с Нейното име са наречени най-много растения, на Нея е дарен най-красивият месец, потъналият в цветя и зеленина май. Много празници, чрез които се почита Пресветата Дева Мария, са свързани с растенията, сред които и най-важният празник – Успение на Пресвета Богородица (*Wniebowzięcie Najświętszej Maryi Panny*, наричано също така *Święto Matki Boskiej Zielnej*) (Basiura 2018: 7).

Името на Дева Мария, а също така нейните определения като Божия Майка, Пресвета Дева, Богородица (на полски: *Maryja*, *Matka Boska*, *Najświętsza Panienka*, *Matka Boża*) и други се съдържат в следните фитоними: *Panny Maryi włosy* (*włoski*), *Matki Bożej włosy* (*włoski*), *włoski Panny Maryi* (*Capillus Veneris*, *Adiantum cap. Veneris*); *Matki Bożej włoski mniejsze* (*Capillus Tricomanes*); *włoski Matki Bożej* (*Ruta muraria*); *włoski Matki Boskiej* (*Arabis auriculata*); *włosy Panny Maryi* (*Trifolium arvense* L.); *włoski Najświętszej Panienki* (*Verbascum Thapsus*); *złote włoski Matki Bożej* (*Adiantum aureum*); *warkoczyki Najświętszej Panienki*, *warkocze Matki Boskiej* (*Verbascum Thapsus*); *warkocz Maryjny*, *warkoczyki Panny Maryi* (*Agrimonia Eupatoria*); *Panny Maryi rączka* (*Anemone ranunculoides*); *paluszki Matki Boskiej* (*Ledum palustre*, *Gentiana pneumonanthe* L.); *paluszki Panny Maryi* (*Campanula trachelium*); *trzewiczek / chodaczek / trzewiczki / buciki Matki Boskiej* (*Cyperipedium*, *Aconitum firmum*, *Linaria vulgaris*); *Matki Boskiej pantofelki* (*Asclepias*); *rękawiczki Matki Boskiej* (*Aquilegia vulgaris*); *kolczyki Najświętszej Panienki* (десигнатът не е установен); *koszyczki Najświętszej Panny* (*Verbena officinalis*); *Panny Maryi kropidło* (*Filipendula*); *łyzy Matki Boskiej / Matki Boskiej łyzy* (*Briza media* L.); *serduszka Matki Boskiej* (*Briza media*); *kwiat / kwiatka Matki Bożej* (*Hypericum perforatum*); *Matki Bożej blet*, *Panny Maryi miętka* (*Ursino*); *Najświętszej Panny (Panny Maryi), Maryi lenek / len*, евентуално *len / lenek Maryi* (*Linaria vulgaris*); *Bożej Matki len* (*Artemisia abrotanum*); *Panny Maryi dzwonki* (*Hypericum vulgare*); *Panny Maryi trawa* (*Holcus borealis*); *osetek Najświętszej Panienki* (*Onopordon Acanthium*); *Matki Bożej oset* (*Atractilis*); *jabluska Najświętszej Panny / Panienki* (*Verbascum Thapsus*); *baranki Najświętszej Maryi Panny* (*Sanguisorba officinalis* L.); *szczoteczki Najświętszej Maryi Panny* (десигнатът не е установен); *kądziołka Matki Boskiej* (*Trifolium arvense* L.).

² С. Небжеговска-Бартминска посочва също така и други версии на тази легенда, произхождащи от околностите на Люблин (Niebrzegowska-Bartmińska 2012: 280 – 281).

Въпреки схематичността и значителната повторемост на названията, свързани с образа на Божията майка, в тях се забелязва народната тенденция да се използват умалителни имена. Деминутивите тук служат за подчертаване на положителното отношение към даденото растение, а също така и ползата му за човека. Смятаме, че употребата на умалителни думи има също така за цел да подчертае интимната, майчина връзка на полския народ с Богородица, известно е, че майката, говореща на детето си, често използва умалителни, описвайки света – по същия начин постъпва полският народ в процеса на именуване, желаейки по този начин да изрази своите чувства към Божията майка.

Внимателният анализ на тези названия на растения ясно показва също така липсата на по-тясна връзка с моментите от живота на Божията майка, споменати в Новия завет. Тези фитоними по-скоро са възникнали заради желанието да се свържат определени полезни растения с образа на Богородица. Това потвърждават следните думи от увода на цитирания вече *Атлас на растенията на Превъзвешата Богородица*:

Тъй като източниците, съдържащи информация за живота на Божията майка, са малобройни, вярващите със своето въображение отъждествяват много вероятни моменти от Нейния живот, красотата, добрината и множеството Нейни добродетели с околния свят, в който живеят. (...) Човекът винаги е копнял да посвещава и да приписва на Богородица това, което е красиво и полезно. А растителният свят дава много примери за такава красота и полезност. В този случай народът върви по следите на създателите на апокрифи и често поставя Мария сред растения в своите легенди и предания (Basiura 2018: 15).

За пример може да послужат две легенди, свързани с названия на растения, записани от етнографи преди Втората световна война:

След връщането си от Египет Светото Семейство водело спокоен живот в Назарет. През цялото време за малкия Исус се грижели Неговата Майка и Неговият настойник, св. Йосиф. Грижели се за него всеки ден, за да не бъде никога гладен, винаги да бъде облечен с чисти дрехи и добре гледан. Веднъж Божията Майка решила да скъси неговата вече доста дълга коса. Седнала с Него пред дома им, взела ножица и внимателно и равно я подстригвала. А когато я отрязвала, тя я пускала от ръката си. Тогава вятърът бързо я отнасял и разнасял по околните ливади и пасища. Там, където падала тази косичка, веднага пораствала гъшарка³ – невисоко растение със скромни бели цветчета. Затова гъшарката е наричана също така *косица на Исус* или *косица на Божията Майка* (Udziela 1931: 16).

Веднъж Божията Майка, придружавана от св. Йосиф, вървяла през една ливада и събирала билки, нужни за лекуване на болести. Този път не носела обувки. В един момент усетила остро убождане, от което много Я заболяло. Погледнала наоколо, търсейки виновника за тази болка, т.е. магарешки бодил, но се учудила безкрайно, че никъде не го вижда. Изведнъж забелязала мъничко растение, покрито с остри бодли. Тогава казала на св. Йосиф: – Виж какво малко магарешко бодилче! От този момент растението решетка⁴ е наричано *магарешкото бодилче на Божията Майка* (Udziela 1931: 17).

Подобно явление се наблюдава и в българския език – там също за препратките към образа на Мария са определящи свойствата на растението, а не библейските свидетелства. Поради различната традиция за определянето на Майката на Исус в българския език в тази група влизат фитоними, съдържащи съществителното Богородица (или образувани от него деривати): *богородиче* (*Prunella vulgaris*); *богородичи*, *богородична трева*, *богородичен бурян* / *бурен* (*Calamintha nepeta*); *богородична трева* (*Pulmonaria tuberosa*). Горепосочените растения притежават лечебни свойства или са медоносни. Разговорно с названието *богородички* се определят различните видове на градинското цвете астра (китайска астра, алпийска астра и други), които цъфтят в края на лятото – около 15 август, когато се чества Успение Богородично, наричано Голяма Богородица. Следователно това название е от календарен тип.

Следва да се отбележи също така, че в двата разглеждани тук езика не при всички растения, свързани чрез легенди с образа на Мария, тази връзка се отразява в названието. Например във вярванията на българския народ с Божията Майка се свързват две дървета: трепетлика и габър. Запи-

³ *Gęsiówka uszkowata* ‘*Arabis auriculata*’.

⁴ *Dziewięciśil bezłodygowy* ‘*Carlina acaulis* L.’.

сани са легенди, потвърждаващи връзката с Нея (Маринов / Marinov 2003), но това не е отразено в наименованията:

Св. Богородица, като родила млада Бога, подирила из гората дърво, на което да върже люлка за него. Из цялата гора тя не намерила чисто място освен онова, дете израснало дърво „златен габер“ (...) Затова овчарските свирки са правени някога само от габер (Маринов / Marinov 2003: 76).

Трепетлика, треперушка е един род топола, чиито листа всякога шумят и треперят дори в най-тихо време. Според народната вяра тя е наказана от св. Богородица. Когато се родил млада Бога и коледарите оповестявали това важно събитие на света, то се спрели гората и водата да послушат тая нова песен. Само трепетликата (треперушката, *синитликата*) не се спряла. Затова Божа майка я проклела:

Ой те тебе треперушко,
И от нине дор до века
Да трепериш и със вятар,
И със вятар и без вятар (Маринов / Marinov 2003: 78).

Докато в българските източници не са отбелязани наименования, свързани с името на Исус, полските названия, съдържащи това име (винаги във вида *Pan Jezus*) се образуват по аналогичен начин на тези, свързани с Божията майка. Има значително по-малко такива названия, но в тях също се използват деминутиви: *główki, rączki, pantofelki* и т.н.: *Pana Jezusa główki* (*Pimpinella poterium*); *krew Pana Jezusa* (*Hypericum perforatum*, *Helidonium maius* L.); *rączka Pana Jezusa* (*Palma Christi*); *pantofelki Pana Jezusa* (*Aconitum firmum*); *paluszki Pana Jezusa* (*Ledum palustre*); *jabluska Pana Jezusa* (*Alyssum montanum*); *Pana Jezusa włosy* (*Arabis auriculata*); *korona Pana Jezusa* (*Berberis vulgaris*).

Свещеното име Бог и дериватите от него се срещат както в полските, така и в българските названия. В българския език присъстват следните наименования: *божо дърво* / *божи дърво*; *божо-дръвце* (*Artemisia Abrotonum*); *божа ружица* (*Abutilon*); *божигробски бусилек* (*Artemisia anna*). В полския език са отбелязани цели 17 такива названия: *Boże drzewko* (*Artemisia Abrotonum*); *Boże liczko* (*Folium Farfarae*); *Boża rączka* (*Gymnadenia conopsea*, *Orchis lafifolia*); *Boża trawka* / *trawa* (*Trigonella Foenum graecum*); *Boża wola* (*Cynanchum*); *Bożanowiec* (*Lysimachia nummularia*); *Bożeć* (*Eurybia*); *Bożodrzew* (*Ailanthus glandulosa*); *Bożydrzew* (*Abrotonum*); *Bożywoń* (*Diosma*); *Boży byt* (*Chenopodium Botrys*); *Bożydar* (*Gundelia*); *Bożykwiat* (*Dodecatheon*); *Bożyględ* (*Dodecatheon*); *Bożylist* (*Phyllis*); *Bożymech* (*Hieracium Pilosella*); *Boża krew* (*Trefle epineux*).

Както се вижда от посочените примери, структурата на тези наименования се повтаря. В много от тях се повтарят препратки към **части на тялото** (*rączki, paluszki, włoski, warkocz*), **елементи на облеклото** (*trzewiczek, pantofelki*), **предмети**, с каквито си служат божествените лица (*koszyczek, kądziolka*), към света на обкръжаващите растения (*miętka, lenek, oset, jabluska*).

От друга страна, полските названия на растения, препращащи към имена на отделни светци, са изградени най-често от категоризираща съставна част и името на светото лице, например *ziele św. Jana, kwiat św. Jakuba, batogi św. Piotra*. Много названия може да бъдат формирани по подобен начин, а да се различават единствено по името на светеца.

Към образа на св. Петър препращат следните названия на растения: *św. Piotra łysina* (*Scabiosa succisia*); *ziele św. Piotra* / *św. Piotra ziele* (*Glechoma hederacea* i *Succisia*); *św. Piotra korzenie* (*Dentaria enneaphylla*); *bicz / batożki św. Piotra* / *Piotrowe batogi* (*Cichorium intybus* L.⁵), *Świętopietrzyk* (*Crithmum*). Името на св. Йоан ще открием в наименованията: *ziele św. Jana* / *św. Jana ziele* (*Buphthalmus*, *Hypericon vulgatum*, *Hypericum perforatum*, *Ipericon*); *świętojańskie ziele* (*Artemisia vulgaris*, *Hypericum*, *Hypericum perforatum*); *świętojańska babka* и *świętojański chleb* (*Ceratonía siliqua*); *batogi św. Jana* (*Cichorium intybus*); *jagody czarne św. Jana* (*Ribes nigrum*, *Ribes sylvestre*); *św. Jana chleb* (*Caeracia*); *św. Jana pas* / *pasek* (*Lycopodium*, *Muscus terrestris*); *św. Jana szarańcza* (*Ceratonía*, шушулките на това растение са наричани *chleb świętojański*).

⁵ Същото това растение се нарича и *świętojańskie ziele*.

Доста широко е представено в наименованията на растенията също така името на св. Яков: *ziele św. Jakuba* (Senecio Jacobea); *kwiat św. Jakuba* / *św. Jakuba kwiat* (Senecio maior); *łzawica/łzy Jakubowe* (най-вероятно Coix lacryma-jobi, познато също така като *łzy Hioba*). Останалите имена на светци се срещат спорадично, винаги под формата на типичното съчетание *билката на* + *името на светеца* / *светицата*: *ziele św. Antoniego* (Molybdaena, Thymus serpyllum); *ziele św. Barbary* (Erysimum barbarea); *ziele św. Elżbiety* (Ruta graveolens); *ziele św. Katarzyny* (Delphinium Staphisagria); *ziele św. Kunegundy* (Eupatorium cannabinum) и *ziele św. Wawrzyńca* (най-вероятно Laurus nobilis). Името на света Елена се появява в наименованието на бял оман: *kwiat św. Heleny*, което може да възприемем като полонизирано латинско название *Inula helenium*.

В българския език също се срещат названия, свързани с имената на светци, при което името на светията обикновено приема притежателна форма: *Петров крак* (Anemone); *Петров кръст* (Lilium, а също така Paris quadrifolia); *Петрови гащи* (Corydalis); *Еньова трева*, *Еню цвете* (Galium); *Еньов тръв* (Hieraceum); *Димитровска ружа* (Chrysanthemum). Българският език, а по-точно отделните български диалекти и говори обаче предпочитат еднословните наименования, образувани от името на светеца. Често това са деминутивни форми: *димитровка* (Chrysanthemum); *лазаркиня* (Asperula odorata); *лазарниче* (Myosotis); *гергьовка* (Galium – само в околностите на Тетевен); *гергьовденче* (Cytisus); *гергьовче* (Narcissus); *гергьовден* (Glechoma); *тимотейка* (Phleum); *енъовче*, *енювчец*, *енъовиче* (Galium). Използваната за лекуването на женски болести билка Achillea (на полски *krwawnik*) на български език придобива названието във форма на женски род, създадено от името на св. Йоан: *бяла Еньовица* и *желта Еньовица*. Следва да се добави също така, че няколко български названия, свързани с името *Марта* (например *диво мартинче*), са свързани не с образа на св. Марта, а с произлизащия от народните вярвания образ на Баба Марта, чието име е образувано от името на месец март. Също така названия като бълг. *маргаритка* (Leucanthemum vulgare), както и диалектното наименование на храста снежноплодник *маргаритка*, *маргаритар* (łac. Symphoricarpos) и полското *margaretka* (Argyranthemum frutescens), привидно свързани с името на св. Маргарита, нямат нищо общо с образа на тази светица. Това са по-скоро названия, заети от други езици (полската дума *margaretka* най-вероятно е заемка от френски).

Имената на светците, използвани за образуването на названия на растения (особено на билки), се избират по два основни критерия: 1) образът на светеца притежава богата и потвърдена с многобройни варианти история на земята (като св. Йоан, св. Петър); 2) датата на неговия/нейния празник (или на споменаването в литургията) в календара се пада тогава, когато е подходящото време за брането на билки. В полските климатични условия това е периодът между деня на св. Йоан Кръстител (24 юни) и деня на Успението на Пресвета Богородица (15 август).⁶ Българските названия свидетелстват за това, че на Балканите този период е по-дълъг, т.е. започва по-рано, тъй като няколко наименования (*гергьовче*, *гергьовденче*, *лазарниче*, *лазаркиня*) са свързани с деня на св. Георги (6 май) и св. Лазар (подвижна дата, съботата преди Цветница). Названията на останалите растения (т.е. на такива, които не притежават лечебни свойства) може да бъдат свързани с имената на светци, за които в календара са отредени значително по-ранни или по-късни дати (срв. пол. *marcinki* – 11 ноември, бълг. *димитровки* – 26 октомври).

Като заключение на настоящото изследване може да се посочи, че анализът на фитонимите, съдържащи имена на божествени лица и на светци, потвърждава твърдението, представено в началото, че в наименованията на растенията е отразен духовният, а по-специално религиозният живот на българите и поляците. Въпреки че тези названия са значително по-малко и не толкова разнообразни, каквито бяха предположенията на авторката, преди да пристъпи към изследването, то те все пак потвърждават следното: 1) имената на образите, свързани с християнската религия, се асоциират главно с лечебни растения; 2) литургичният календар играе важна роля в живота на двата народа (а дори не са взети под внимание фитонимите, препращащи към имената на празници, като например *великденче*).

⁶ В етнографския месечник *Wisła* от 1901 година е отбелязано, че: „за да донесат желаната полза лечебните билки, те трябва да бъдат брани в навечерието на св. Йоан, св. Петър и Павел и в навечерията на всички празници на Богородица“ (цит. по Niebrzegowska-Bartmińska 2010: 283).

Накрая си струва да се добави, че интересни резултати би могло да даде изследване на противоположните на анализирания в тази статия названия, т.е. на названия, отнасящи се за враждебни към човека сили, зли духове и демони, свързани с противоположната на сакралната сфера. Тук дори един бърз преглед на българските названия показва, че те са многобройни и разнообразни (т.е. връзката е с такива образи като *самовили*, *самодиви*, *змий*, *змеи*, *дявол*, *русалки*), докато изглежда, че полските названия са ограничени основно до връзката с образите *diabel* и *czart*. Това обаче изисква отделно изследване, подкрепено с изворов материал.

Цитирана литература / References:

- Ахтаров 1939: Ахтаров, Б. *Материали за български ботаничен речник*. София: Придворна печатница. (Ahtarov 1939: Ahtarov, B. *Materiali za balgarski botanichen rechnik*. Sofia: Pridvorna печатница.)
- Витанова и др. 2021: Витанова, М., В. Мичева, Й. Кирилова и др. *Етнолингвистичен речник на българската народна медицина*. София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“. (Vitanova et al. 2021: Vitanova, M., V. Micheva, Y. Kirilova et al. *Etnolongvistichen rechnik na balgarskata narodna meditsina*. Sofia: Izdatelstvo na BAN „Prof. Marin Drinov“.)
- Димков 1977: Димков, П. *Българска народна медицина. Природолечение и природосъобразен живот. Т. 1. Обща част*. София: Наука и изкуство. (Dimkov 1977: Dimkov, P. *Balgarska narodna meditsina. Prirodolechenie i prirodosaobrazen zhitov*. T. 1. *Obshta chast*. Sofia: Nauka i izkustvo.)
- Каблешкова 2002: Каблешкова, Р. Отражение на билките в българските народни вярвания и използването им в народната медицина. – В: *Етър. Етнологски изследвания*. Т. 4. Габрово: Фабер, с. 95 – 110. (Kableschkova 2002: Kableschkova, R. Otrazhenie na bilkite v balgarskite narodni vyarvaniya i izpolzvaneto im v narodnata meditsina. – In: *Etar. Etnolozhki izsledvaniya*. T. 4. Gabrovo: Faber, pp. 95 – 110.)
- Козаров 1925: Козаров, П. *Български народни названия на растенията*. Сборник на БАН, кн. XX. (Kozarov 1925: Kozarov, P. *Balgarski narodni nazvaniya na rasteniyata*. Sbornik na BAN, kn. XX.)
- Колосова 2011: Колосова, В. Богородичните треви и свързаните с тях легенди в славянската традиционна култура. – *Годишник на Асоциация „Онгал“*, т. 9, с. 85 – 93. (Kolossova 2011: Kolossova, V. Bogorodichnite trevi i svarzanite s tyah legendi v slavyanskata traditsionna kultura. – *Godishnik na Asotsiatsiya „Ongal“*, t. 9, pp. 85 – 93.)
- Кънчев 2014: Кънчев, Ц. *Разпознаване и събиране на билки*. София: Колхида. (Kanchev 2014: Kanchev, Ts. *Razpoznavane i sabirane na bilki*. Sofia: Kolhida.)
- Маринов 2003: Маринов, Д. *Избрани произведения. Т. 1, ч. 1. Народна вяра*. София: Изток-Запад. (Marinov 2003: Marinov, D. *Izbrani proizvedeniya. T. 1, ch. 1. Narodna vyara*. Sofia: Iztok-Zapad.)
- Мишев, Недялкова 2021: Мишев, Г., Е. Недялкова. *77 и половина чудни растения. Народна вяра, магия и лечение*. София: Ракета. (Mishev, Nedyalkova 2021: Mishev, G., E. Nedyalkova. *77 i polovina chudni rasteniya. Narodna vyara, magiya i lechenie*. Sofia: Raketa.)
- Николова 2020: Николова, Н. Лечебни растения в Етнолингвистичния речник на българската народна медицина (Лингвокултурологичен анализ). – *Славянски диалози*, кн. 25, с. 45 – 56. (Nikolova 2020: Nikolova, N. Lechebni rasteniya v Etnolingvistichniya rechnik na balgarskata narodna meditsina (Lingvokulturologichen analiz). – *Slavyanski dialozi*, kn. 25, pp. 45 – 46.)
- Явашов 2020: Явашов, А. *Принос към българската народна ботаническа медицина*. София: Шамбала. (Yavashov 2020: Yavashov, A. *Prinos kam narodna botanicheska meditsina*. Sofia: Shambala.)
- <<http://apologetic.blog.hobi/2011.06/01spisyk-na-bilkite-v-balgaria-s-dialektni-nazvaniia>> [10.10.2016]
- Bartmiński 2019: Bartmiński, J. (red.). *Słownik stereotypów i symboli ludowych. T. 2. Rośliny*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Basiura 2018: Basiura, T. *W ogrodzie Maryi. Atlas roślin maryjnych*. Kraków: Wydawnictwo M.
- Borejszo 2000: Borejszo, M. O zestawieniach metaforycznych w potocznym nazewnictwie roślin pokojowych. – *Język Polski*, z. 5, s. 334 – 354.
- Budziszevska 1972: Budziszevska, W. Mit a nazwa rośliny. – *Poradnik Językowy*, z. 10, s. 573 – 576.
- Budziszevska 1993: Budziszevska, W. Z góralskich nazw roślin. – In: Kuźnicka, B. (red). *Historia leków naturalnych. T. IV. Z historii i etymologii polskich nazw roślin leczniczych*. Warszawa: Polska Akademia Nauk, s. 87 – 97.
- Chodurska 2003: Chodurska, H. *Ze studiów nad fitonimami rękopiśmiennych zielników wschodniosłowiańskich XVII – XVIII wieku*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.
- Gajdamowicz-Mazurek 1985: Gajdamowicz-Mazurek, A. *Nazwy roślin w języku rosyjskim. Zarys słowotwórczo-semantyczny*. Opole: Wyższa Szkoła Pedagogiczna.
- Gnatowska 2022: Gnatowska, D. *Rośliny lecznicze. Kolekcje Muzeum Rolnictwa im. Ks. Krzysztofa Kluka w Ciechanowcu*. Ciechanowiec: Muzeum Rolnictwa.

- Kujawska et al. 2016: Kujawska, M., Ł. Łuczaj, J. Sosnowska, P. Klepacki. *Rośliny w wierzeniach i zwyczajach ludowych. Słownik Adama Fischera*, Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze.
- Niebrzegowska-Bartmińska 2010: Niebrzegowska-Bartmińska, S. Sakronimy w polskim ludowym obrazie ziół. – In: Pelcowa, H. (red.). *W świecie nazw. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Czesławowi Kosyłowowi*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 281 – 289.
- Pelcowa 2001: Pelcowa, H. Nazwy roślin w świadomości językowej ludności wiejskiej. – In: Dąbrowska, A. (red.). *Język a kultura. T. XVI. Świat roślin w języku i kulturze*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 99 – 116.
- Rajewski 1996: Rajewski, M. *Pochodzenie łacińskich nazw roślin polskich*. Warszawa: Książka i Wiedza 1996.
- Szczepanowicz 2007: Szczepanowicz, B. *Zwierzęta i rośliny w życiu świętych oraz jako ich atrybuty*. Kraków: Wydawnictwo Księży Sercanów.
- Szcześniak 2008: Szcześniak, K. *Świat roślin światem ludzi na pograniczu wschodniej i zachodniej słowiańszczyzny*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Tokarski 1993: Tokarski, R. Słownictwo jako interpretacja świata. – In: Bartmiński, J. (red.). *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. T. II. Współczesny język polski*. Wrocław: Wiedza o Kulturze, s. 335 – 362.
- Udziela 1931: Udziela, S. *Rośliny w wierzeniach ludu krakowskiego*. Lwów: Towarzystwo Ludoznawcze.
- Walczak-Mikołajczakowa 2014: Walczak-Mikołajczakowa, M. Co porastało płowdiwskie wzgórza? (Na materiale powieści Dymitra Kirkowa *Хълмът*). – *Научни трудове на Пловдивския университет Паусий Хилендарски*, т. 52, кн.1, сб. А, с. 378 – 386.
- Walczak-Mikołajczakowa 2018: Walczak-Mikołajczakowa, M. Odwołania do świata zwierząt w bułgarskich nazwach roślin zielnych. – *Slavica Lodziensia*, № 2, s. 31 – 44.
- Waniakowa 2012: Waniakowa, J. *Polskie gwarowe nazwy dziko rosnących roślin zielnych na tle słowiańskim*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Wasiewicz 2022: Wasiewicz B. (red.). *Polskie herbaria renesansowe jako źródło wiedzy medycznej*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Zenkter 2021: Zenkter, E. *W ogrodzie biblijnym*. Kraków: Wydawnictwo M.

BULGARIAN AND POLISH NAMES OF PLANTS CONTAINING THE NAMES OF CHRISTIAN SAINTS – A COMPARATIVE ANALYSIS

Mariola Walczak-Mikołajczakowa

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Polska

ORCID: 0000-0001-8871-973

mawal@amu.edu.pl

Abstract. Plant names belong to the oldest lexical layer in all Slavic languages, therefore there are numerous developments on this topic. Unfortunately, there are few monographs devoted to this topic in Bulgarian, and comparative analyses are almost absent. The object of my research is the nominative processes in the Polish and Bulgarian languages, mainly the semantic motivation of the examined lexemes, since the names of the plants are marked both the folk tradition and customs, as well as a way of evaluating the surrounding world. Creating the names of plants, one tries to build them by analogy to something well-known, well-known or something very close and important. That is exactly why the names of Christian saints, who play an important role in human life, are used. Since the majority of Poles and Bulgarians belong to different Christian denominations, their spiritual life is reflected in the word formation system.

Keywords: *phytonyms; sacronyms; nomination processes; semantic motivation; comparative analysis*

Mariola Walczak-Mikołajczakowa
Instytut Filologii Słowiańskiej
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
ul. Fredry 10
61-701 Poznań, Polska